

Kielellisten elämien kirjoja

KAARINA HIPPI, HANNA LAPPALAINEN ja PIRKKO NUOLIJÄRVI (toim.): *Suomalaisten kielellistä elämää – Sata suomalaista kielielämäkertaa -hankkeen satoa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1465. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2020. 387 s.

Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hanke käynnistyi 100-vuotiaan Suomen juhluvuonna 2017. Tämä kansainvälisestäikin poikkeuksellinen tutkimushanke on kerännyt kielielämäkerta-haastatteluja 131 eritaustaiselta suomalaiselta jokaiselta Suomen itsenäisyyden vuosikymmeneltä. Helsingin yliopistosta johdettu hanke on ollut suuren yhteistyöjoukon ponnistus, ja se on osallistanut niin fennistiikan, nordistiikan ja kulttuuriperinnön alan tutkijoita kuin kieliaineiden opiskelijoitakin.

Teoksen artikkelit keskittyvät pääasiassa sosiolingvistiikan ja kielisosiologian alaan. Poikkeuksellisen hankkeesta tekee sen aineiston moninaisuus: aineisto tarjoaa poikkileikkauksen 2010-luvun suomalaisista, ja suomalaista monikielisyyttä ja -kulttuurisuutta tutkitaan samassa hankkeessa.

1 Kirjan osat ja artikkelit

Suomalaisten kielellistä elämää -artikkelikokoelma rakentuu neljästä osasta. Ensimmäinen osa, Satavuotiaan Suomen kielimaisema ennen ja nyt, alkaa Kaarina Hipin, Hanna Lappalaisen ja Pirkko Nuolijärven artikkelilla ”Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa hankkeena ja aineistona”. Lukija pääsee tutustumaan hankkeen eri vaiheisiin, kun kirjoittajat esittelevät sen taustoja ja tavoitteita, aineistonkeruun etenemistä ja itse aineistoa sekä myös sitä arvopohjaa, johon hanke on sitoutunut. Aineistossa ja sen esittelyssä korostuvat kielellisten elämäkertojen moninaisuus ja tietoisesti tehdyt valinnat tuoda esiin usein marginaaliin jääviä kieliryhmiä, kuten saamelaisia, karjalaisia ja romaneja. Ensimmäisen osan toinen artikkeli, Heikki Paunosen *Jokaisella on oikeus omaan kieleen*, asemoi artikkelin ja koko teoksen tavoitteita jo otsikonkin tasolla. Paunosen artikkeli on noin 50 sivun katsaus itsenäisen Suomen kielipoliittisiin vaiheisiin, ja se toimii taustoittavana lukuna varsinaisen kielielämäkerta-aineiston analyysien edellä. Paunonen käsittelee Suomen kielilainsäädäntöä, maamme kansalliskielten vaiheita, idean tai standardisuomen ja erilaisten puhekielten variaatioiden suhdetta sekä erityisesti maamme vanhoja ja tuoreempia kielivähemmistöjä ja niiden asemaa. Jos artikkeli ottaa jo otsikossaan kantaa kielellisten oikeuksien puolesta, korostaa se sanomaansa entisestään päättyessään sanoihin ”Kenenkään ei tulisi Suomessa joutua kielensä vuoksi toisten kiusaamaksi tai syrjimäksi eikä kenenkään tulisi enää hävetä omaa kieltään vaan olla siitä ylpeä”.

Toinen osa, Oma kieli ja monikielisyys, pitää sisällään neljä lukua, joissa kirjoittajat tarkastelevat kielielämäkertahaastattelujen valossa eritaustaisten suomalaisten suhdetta kieliinsä, monikielisyyteen sekä kotiseutuunsa ja taustaansa. Kolmessa artikkelissa, Marika Tandefeltin artikkelissa ”Kotiseutu ja äidinkieli”, Katalin Dabóczyn artikkelissa ”Monikielisten vanhempien kielivalintoja perheessä” sekä Pauliina Latvala-Harvilahden ja Pia Olssonin artikkelissa ”Paluu kielelliselle kotiseudulle”, on tavalla tai toisella koti kielellisen elämän, toiminnan ja valintojen keskiössä. Kaarina Hipin artikkeli, ”Monikielisyyteen suhtautuminen kielielämäkertojen valossa”, sen sijaan keskittyy tarkastelemaan haastateltujen kieliasenteita ja erityisesti asenteita monikielisyyttä kohtaan.

Teoksen kolmas osa, Kielenkäyttäjää satavuotiaan Suomen kielimaisemassa, on muista osista täysin poikkeava ja myös tieteellisten artikkelikokonaisuuksien kontekstissa erilainen. Osa perustuu hankkeen pohjalta rakennettuun ja ympäri Suomea kiertäneen näyttelyn pienoiskieli-elämäkertoihin ja Sakari Röyskön tunnelmallisiin kuviin haastatelluista. Yksitoista eri ikäistä ja taustaista suomalaista jakaa lukijalle kielellisen elämäntarinansa omilla nimillään ja kasvoillaan. Kielielämäkerrat muuttuvat lukijan käsissä yllättäen eläviksi ja henkilökohtaisiksi.

Kokoomateoksen neljäs ja viimeinen osa on nimeltään Käsitteitä kielenkäytöstä ja kieli-
muotojen kirjoa. Hanna Lappalaisen artikkelissa ”Millaista kohteliaisuutta suomalaiset arvostavat asiakaspalvelussa” keskitytään haastatteluissa kuvattuihin erilaisiin asiakaspalvelun vuorovaikutustilanteisiin ja niiden erilaisiin odotuksiin. Katri Priiki taas keskittyy artikkelissaan ”Mikä kielessä ärsyttää?” haastateltuiden (negatiivisiin) kieliasenteisiin sekä niiden ilmaisuun

keinoihin. Teoksen päättää Pirkko Nuolijärvi artikkelillaan ”Monipaikkainen kielenkäyttäjä 2010-luvun Suomessa”. Nuolijärvi keskittyy tarkastelemaan eräiden haastatteluiden muuttohistorian vaikutusta näiden kielimuotoon tiettyjen piirteiden valossa ja pohtii suomalaisen standardikielimuodon kehittymistä.

2 *Asenteet ja ideologiat, ajat ja paikat*

Suomalaisten kielellistä elämää -teoksen artikkelit asettuvat pääasiassa sosiolingvistiikan ja kielisosiologian väliselle jatkumolle ja tarkastelevat kieltä kiinteänä osana ihmisyyttä erilaisista näkökulmista ja viitekehyksistä käsin. Erilaiset kielikäsitkset, -asenteet ja -ideologiat ovat keskiössä suurimmassa osassa artikkeleita, ja niissä hyödynnetään eri määriä aineiston haastatteluja. Poikkeuksen tekevät ainoastaan ensimmäisen osan tutkimushanketta esittelevä artikkeli sekä Latvala-Harvilahden ja Olssonin sekä Nuolijärven artikkelit. Latvala-Harvilahden ja Olssonin artikkeli kuuluu kulttuurintutkimuksen alaan ja keskittyy tapaustutkimuksena yhden haastattelun ja kielellisen elämäkerran tarkasteluun. Nuolijärven artikkelissa taas on selkeä sosiolingvistisen variaation tutkimuksen ote, ja aineistosta valittuja haastatteluja ja heidän idiolektejaan verrataan taajaan mm. Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimuksen tuloksiin.

Erilaisten kielikäsitksten, -asenteiden ja -ideologioiden tarkastelu muodostaa teoksen teoreettisen selkärangan. Jokainen kirjoittaja määrittelee oman viitekeh്യksensä, mutta käsitteiden määrittelyjen tarkkuudessa on paljon eroja. Käsitteet, asenne ja ideologia, eri tutkimustraditioista (ks. esim. Woolard 1998; Garrett 2010; Preston 2011) juontuvat tavat tarkastella kieleen suhtautumista, siihen reagoimista ja siihen liittyviä arvostuksia ja tunteita, ovat niin keskeisessä osassa kokonaisuutta, että lukija toivoisi löytävänsä enemmän käsitteiden välisten suhteiden problematisointia ja hieman vähemmän niiden hyödyntämistä valmiiksi annettuina.

Sata suomalaista kielielämäkertaa -hankkeessa on pyritty luomaan läpileikkaus monikielisestä ja -kulttuurisesta Suomesta, ja haastateltavien kielellinen moninaisuus on pyritty ottamaan mahdollisimman hyvin huomioon. Aineistossa korostuukin vähemmistökielten osuus suhteessa suomen kieleen, ”jotta vähemmistökielten näkyvyys vahvistuisi ja niihin kohdistuvat ennakkoluulot hälvenisivät” (Hippi, Lappalainen ja Nuolijärvi s. 19). Paunonen tuo artikkelissaan esiin tutkimushankkeen ja teoksen aktivistisen ulottuvuuden kirjoittamalla: ”Sata suomalaista -hankkeen yhtenä tavoitteena on pyrkiä vaikuttamaan Suomessa esiintyviin kielellisiin asenteisiin tavalla, joka luo jokaiselle yhteisen kieliyhteisömmen jäsenelle uskoa omaan kieleensä ja sen merkitykseen.” (Paunonen s. 90). Teokseen valitut kielivähemmistöihin ja monikielisyteen keskittyvät artikkelit toteuttavat hankkeen tavoitteita, ja tutkimusten tulokset osaltaan todistavat, kuinka kielellistä moninaisuutta näkyväksi tekevälle puheelle ja toiminnalle on tarvetta. Erityisesti Hipin ja Dabóczyn tuloksissa korostuu monikielisuuden vaalimisen ohella vahva yksikielisuuden ideologia, jota voidaan pitää kansallisvaltioissa hyvin tyypillisenä (ks. esim. Blommaert–Leppänen–Spotti 2012). Latvala-Harvilahden ja Olssonin artikkelissa esiin tulevat saamenkielisuuden kieltäneet ja suomenkielisyttä ylläpitäneet valtarakenteet ja toimintatavat ovat kylmääviä muistutuksia siitä, kuinka voimakkaita ja usein tiedostamattomia kieleen liittyvät käsitykset ja arvot ovat.

Yksikielisuuden ja monikielisuuden vastakkainasettelun lisäksi useammassa artikkelissa on havaittavissa kielenkäyttäjien kirjakielen ja puhutun kielen erilaiset arvostukset, joissa kielenkäytön erilaisia ulottuvuuksia tarkastellaan ja arvotetaan selkeästi kirjakielen standardien

mukaisesti (kielenkäyttäjien kielikäsitteistä ks. esim. Preston 2002). Vaikka murteita arvostetaan, on monilla erityisesti keski-ikäisillä ja korkeakoulutetuilla haastatelluilla huoli suomen kielen rappiosta ja kirjakielen sääntöjen taitamattomuudesta. Paunonen muistuttaakin, kuinka merkittävä rooli koululaitoksella on ollut murretta puhuvien oppilaiden kirjakielistämisessä (s. 85).

Pidän teoksen ansiona sitä, että se tuo esiin monikielisyteen ja kielen variaatioon liittyviä erilaisia arvostuksia ja todella kuljettaa lukijaa ajasta ja paikasta toiseen. Erilaiset ajalliset ulottuvuudet ovat läsnä eri vuosikymmenillä syntyneiden haastateltujen elämäntarinoissa ja esimerkiksi sotalapsikokemuksissa, käsitteissä kielen muuttumisesta sekä niissä toiveissa ja tavoitteissa, joita haastatellut suunnittelevat ja toivovat jälkipolvilleen. Myös yhteisölliset ja yksilölliset paikkasuhteet ovat voimakkaasti läsnä. Paikka ei ole ainoastaan fyysisesti määräytyvä alue, vaan myös sosiaalisesti rakentunut *tila*. Teoksessa onkin havaittavissa jatkumo perinteisestä dialektologisesta ja kansandialektologisesta paikkakäsitteestä postmodernin humanismin tilakäsitykseen (ks. esim. Johnstone 2004; 2011; Vaattovaara–Halonen 2012). Paikka muuttuu tilaksi, kun sillä on merkitys, ja kuten Latvala–Harvilahti ja Olsson toteavat ”paikat ovat muistettuja, uudelleen kuviteltuja ja kerrottuja” (s. 215).

3 Lopuksi

Suomalaisten kielellistä elämää -teoksessa kielen inhimillisuus on vahvasti läsnä – kieli on erottamaton osa meitä. Edellä esittämäni lisäksi erilaiset tunteet ja niiden ilmaiseminen ovat vahvasti mukana artikkeleissa: haastatellut ilmaisevat erilaisia kieliensä ja niiden käyttöön liittyviä tunteita, ne ovat rakkaita, tärkeitä tai tunnekieliä; toisaalta kielet, kielenkäyttö ja erilaiset käsitteet niistä herättävät haastatelluissa monenlaisia tunnereaktioita, kuten ärsytystä ja hämmennystä. Teos avaakin arvokkaita näkökulmia suomalaisten kielelliseen elämään Suomen itsenäisyyden ajalta, ja sen kielisosiologinen ulottuvuus tukee tutkimushankkeen tavoitteita ja tekee kielentutkimuksesta elämänmakuista. Kielielämäkerrat tarjoavat tutkijalle todella henkilökohtaisen lähtökohdan kielentutkimukseen ja myös oivallisen muistutuksen siitä, että tutkiessamme kieltä tutkimme aina myös ihmisiä ja elämää.

HEIDI NIEMELÄ

heidi.niemela@oulu.fi

Kirjallisuus

- BLOMMAERT, JAN – LEPPÄNEN, SIRPA – SPOTTI, MASSIMILIANO 2012: Endangering multilingualism. JAN BLOMMAERT, SIRPA LEPPÄNEN, PÄIVI PAHTA ja TIINA RÄISÄNEN (toim.): *Dangerous multilingualism. Northern perspectives on order, purity and normality*, 1–23. Palgrave, Basingstoke. https://doi.org/10.1057/9781137283566_1
- JOHNSTONE, BARBARA 2004: Place, globalization, and linguistic variation. CARMAN FOUGHT (toim.): *Sociolinguistic variation. Critical reflections*, 65–83. Oxford studies in sociolinguistics. Oxford University Press, New York.
- 2011: Language and place. RAJEND MESTRHIIE (toim.): *The Cambridge handbook of sociolinguistics*, 203. Cambridge University Press, Cambridge.
- PRESTON, DENNIS R. 2002: Language with an attitude. J.K. CHAMBERS, PETER TRUDGILL ja NATALIE

- CHILLING-ESTES (toim.): *The handbook of language variation and change*, 40–66. Blackwell Publishing, Maiden. <https://doi.org/10.1111/b.9781405116923.2003.00005.x>
- PRESTON, DENNIS R. 2011: The power of language regard – Discrimination, classification, comprehension, and production. *Dialectologia*. Special issue II, 9–33.
- VAAATTOVAARA, JOHANNA – HALONEN, MIA 2012: Missä on ässä? ”Stadilaisen s:n” helsinkiläisyydestä. MARJA-LEENA SORJONEN, ANU ROUHIKOSKI ja HEINI LEHTONEN (toim.): *Helsingissä puhuttavat suomet: Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*, 40–83. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- WOOLARD, KATHRYN A. 1998: Language ideology as a field of inquiry. BAMBI B. SCHIEFFELIN, KATHRYN A. WOOLARD ja PAUL V. KROSKRITY (toim.): *Language ideologies. Practice and theory*, 3–46. Oxford University Press, Oxford.